

communicative strategy of sender. Flexibility of language as the instrument of communication was presented at the level of separate segment of sentence.

Key words: *prefix and prepositional correlation, communicative strategy of speaker, isofunctional phenomenon.*

Олена Жаровська
(Вінниця)

УДК 811.161.2'38

ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ В СТРУКТУРІ МОВЛЕННЕВОГО ЖАНРУ: ЕКСПЛІЦИТНИЙ ТА ІМПЛІЦИТНИЙ ВИЯВИ

У статті з'ясоване питання про експліцитні та імпліцитні вияви категорії «питальність» у структурі мовленнєвого жанру сучасної української мови

Ключові слова: *питальні речення, мовленнєвий жанр, комунікативна мета, експліцитний та імпліцитний вияв.*

Визнання дискурсу найважливішою категорією міжособистісного спілкування поставило на порядок денний комунікативної лінгвістики проблеми базової одиниці комунікації, яка б об'єднувала різноманітні мовленнєві акти. На таку роль претендує мовленнєвий жанр. Пріоритет у формуванні загальнофілологічних основ поняття “жанр” належить російському філологу М. Бахтіну [2]. Ідеї М. Бахтіна розвивали російські та вітчизняні дослідники Н. Арутюнова [1], В. Богданов [4], О. Падучева [5], М. Федосюк [6], Т. Шмельова [7], Ф. Бацевич [3] та ін.

Вдамося до стислого аналізу основних понять, які складають тему цієї статті. Отже, *мовленнєвий жанр* – тематично, композиційно й стилістично усталені типи повідомлень – носіїв мовленнєвих актів, об'єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування. У комунікації інформація може передаватись двома способами: явно (відкрито) або приховано (замасковано). Відповідно смисл повідомлень може бути експліцитним або імпліцитним. *Експліцитний* – (лат. *Explicito* – явний, виражений) смисл (інформація) – явний, виражений смисл, який сприймається комунікантами із значень мовних одиниць. *Імпліцитний* (лат. *implicito* – неявний) смисл (інформація) – неявний, прихований смисл, який виводиться слухачем (читачем) із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування.

Значення висловленого вважається експліцитним, буквальним (явним), якщо мовець зреалізує лише буквальний мовленнєвий акт, котрий виражається реченням, яке він використовує у певному контексті. Промовляючи, наприклад, *Зараз іде дощ* і прагнучи лише ствердити, що в момент висловлювання *Іде дощ*. Буквальні запитання являють собою питальні висловлювання, мовленнєва семантика і прагматичний смисл яких збігаються. Власне, це звичайні запитальні конструкції, за допомогою яких мовець передбачає, що на них постане більш чи менш докладна відповідь. Отже, основою буквального запитання є компонент незнання, який виводить слухача на інформативну сферу запитання. Очевидний взаємозв'язок запитання й відповіді на нього виявляється в основних типах буквальних запитань, зорієнтованих на логіко-денотативну або емоційну інформацію, яка міститься у відповіді. Зручно, вслід за Ш. Баллі [Балли Ш. *Общая лингвистика и вопросы французского языка.* – М., 1955], використати для визначення основних типів буквальних інтерогативів терміни “диктум” та “модус”.

Аналіз мовленнєвого матеріалу дає можливість виділити два основні типи інтерогативів – диктумні (буквальні, експліцитні) запитання та модусні (буквальні) запитання.

Диктумні запитання – це власне питальні висловлювання, що являють собою запити про повідомлення або підтвердження певної об'єктивної інформації і потребують

об'єктивної відповіді. Визначають основні типи диктумних запитань: а) запитання, які передбачають розгорнуту або стислу відповідь інформаційного типу; б) запитання, якими передбачається відповідь верифікативного типу, тобто підтвердження або заперечення тієї інформації, яка міститься в самому питальному висловлюванні.

Запитання, що передбачають відповідь верифікативного типу, відображають інтенцію мовця отримати інформацію про дану ситуацію. Відповіді на них формулюються як підтвердження або заперечення певної інформації. Вони оформлені за нормами мови і можуть виражати: а) впевнене припущення: *- Я можу про все дізнатися від людей. А ти, Іване?; Невже ще одна машина? Може, тут ціла колона?* (П. Загребельний); *Конверти досить хлялі. Може й порожні, може, чийсь жарт?* (П. Загребельний); *Може, вона й пам'ятала того невдалого танкіста, що вилетів з танка й врізався в землю, але коли ж те було?* (П. Загребельний); *А що, коли їм так і не вдасться перейти Німеччину, щоб потрапити до своїх, що, коли їх перестріляють, переловлять?* (П. Загребельний); *Та що там у вас таке? – лінкувато повернувся до нього Володя і подумав: "Невже ще й там буде щось про...жюрі?"* (П. Загребельний); *Чого він ходив на Володимирове городище? Ховався від автомобілів? Від їхнього чаду?* (П. Загребельний); б) недовіру до істинності запитуваного. Стан речей, висловлюваний у запитанні, мовець сприймає як несподіваний, неможливий або неналежний; тому у запитанні, звичайно, присутнє здивування, яке може супроводжуватись емоційною оцінкою – несхваленням або, навпаки, радістю: *Ти ще глузуєш? Ти думаєш, що я зовсім дурний? Який же чоловік повірить жінці, що нібито вона ходила чесно, коли вона ганяла по світах за молодим іще і непоганим, проречистим, облесливим пророком? Адже се так? Для тебе він – пророк?* (Леся Українка); *То Василько живий?! – скрикнули разом Яким і Олена* (П. Загребельний); в) упевненість чи неупевненість в істинності запитуваного, аж до підозри в тому, що дійсна ситуація протилежна запитувальній: *А може, так і до воєводства додряпасися? Бо хто ж знає, звідки і яким робом постають воєводи?* (П. Загребельний); *З такими настроями боротися важко, йти вперед ще важче, але що мені лишилося? Вперед і тільки вперед!* (П. Загребельний); *Проте ніякого тигра не було, та й хіба тут углядиш що?* (І. Багрянний); г) передбачення різного ступеня відповідності актуальній ситуації: *Ви хочете, щоб поїхала я? – як завжди, прямо спитала Тетяна Василівна. – Ні, чому ж?* (П. Загребельний); *В міліції обголили?* – кивнув я на технократа, поцілувавши Зізі в обидві щічки (П. Загребельний).

Загалом же диктумні буквальні запитання – це чисто питальні висловлювання, позбавлені різних нюансів, що переводять запитання в оцінювальний та емотивний аспекти тощо.

Модусні запитання – це власне питальні висловлювання, котрі являють собою думку (слухача) з певного приводу і здатні передбачати цілу гаму суб'єктивних смислів, у яких комунікативні наміри мовця збігаються з їхньою мовленнєвою реалізацією. Модусні буквальні запитання, зберігаючи функціональну домінанту питальності, поєднують у собі запит інформації з певним виявом емоцій, наприклад: *Як ти смієш? І взагалі – чого тобі треба?* (П. Загребельний).

Якщо відповідь на диктумний буквальний запит є також буквальним мовленнєвим актом, то відповідь на модусні буквальні запитання може бути й непрямо мовленнєвим актом, бо самі запитання цього типу передбачають значний ступінь суб'єктивності, виражаючи, окрім буквального значення: а) злість: *Конкурс ще не закінчено, навіщо ж розкривати деякі його таємниці?* (П. Загребельний); *Де ваші люди? Що у вас за люди? Чому ніхто не займає своїх постів?..* (П. Загребельний); *Немає бензину. – Що-о? – заревів Андрій і сам злякався свого голосу. Куди ж ти його подів?* (П. Загребельний); *Яка він тобі річ? – закричала Зізі в стилі своїх традицій* (П. Загребельний); *То ти мені ще й очі вибиваєш своїм багатством? Се хто ж тебе навчив? Отой пророк?* (М. Коцюбинський); *Куди це її нечистий поніс? – почала лаятися Палажка* (І. Нечуй-Левицький);

б) роздратування: *Де ви, бабо, діли Мелашку?* – кричав Лаврін. – *Куди ви її завели? Навіщо ви її покинули в Києві?* – *Оце, боже милостивий, хіба ж я її в пазуху сховала, чи з'їла, чи що?* (І. Нечуй-Левицький); *А плазма? Чим вона живитиметься? Воднем? А водень звідки братимемо? Від Господа Бога?* (П. Загребельний); *Мої батько й мати там, за фронтом. Хто їх визволятиме? І взагалі, чого ви до мене весь час прискіпуетесь, як до студента на екзаменах?* (П. Загребельний); *Та що ви, змовилися? Морочите мені голову!* (П. Загребельний); в) прикрість: *Хіба спитати тепер Кошарного, як датовані рецензії? Але ж чи датовані вони взагалі? Та й чого ти досягнеш таким запитанням?* (П. Загребельний); *Що з того, що я живу в самому центрі? А ти знаєш, що навпроти мого будинку? Міський морг... Ти уявляєш?* (П. Загребельний); *Бо хіба ж їм теж не хотілося вже цієї ночі бути якомога далі од свого проклятого барака?* (П. Загребельний); г) здивування: *Хто ж споруджує житловий будинок коло моргу?* (П. Загребельний); *Тоді чому ж капітан не сказав про це раніше? Чому не запобіг лихові?* (П. Загребельний); *Хм... – здивувався Троян. – А не знаєш, що з нею сталося далі?* (Улас Самчук); г) занепокоєність: *Як же це так: безглуздо з'явитися на світ, безглуздо зникнути і не лишити по собі жодного земного сліду, нічого, що нагадувало б про тебе? Нічого, нічого, нічого?* (П. Загребельний); *Але ж там немає дороги! Як мені там їхати?* – спробував заперечити водій (П. Загребельний); *Але ж як можна без весілля?* – сплеснула руками моя мама (П. Загребельний); *Але як же ти вернешся додому вночі? Що тобі батько скаже?* (І. Нечуй-Левицький); *Де ж це ділася Мелашка?* – питала Палажка, оглядаючись на всі боки, - *чи не зосталась у церкві?* (І. Нечуй-Левицький); д) нерозуміння: *Я запросив її, - сказав батько. – Ти? Навіщо?* – *Ну, дочка ж вона чи хто?* (П. Загребельний); *Це медаль?* – вона вдавала дурну чи справді не відзначалася меткістю розуму (П. Загребельний); *А де ж тоді? І нащо тобі я?.. Ти ж зв'язаний. - З чим зв'язаний?* (П. Загребельний); е) розгубленість: *Піти? Чи не піти? Ні, не треба! Але ж як він піде геть, не попрощавшись з цими людьми?.. Але ж як стане перед нею і не пожаліє її серця?..* (І.Багряний); *Але куди йти? (І.Багряний); Куди піти спершу? До кого?.. І чи така вже доконечна потреба – йти?* (П.Загребельний); *На землі – три з половиною мільярди. Де шукати дівчину, про яку не знаєш нічого, окрім того, що сьогодні зустрів її на базарі, коли вона купувала квіти?* (П.Загребельний); *Утікав, утікав і потрапив назад... Як же це?..* (І.Багряний); є) докір: *Навіщо відпустила? Навіщо, навіщо!.. А зустріла його навіщо? А покохала?.. На свою голову. І де взявся?* (П.Загребельний); *Бо хіба, сказати б, константинопольські патріархи ліпші за римських пап? Хіба не виривали один одному бороди перед святою Софією, хіба не отруювали своїх супротивників, хіба не виколювали очей?* (П.Загребельний); *Чому ти приховував це від мене?* (П.Загребельний); *Дай Боже! Хіба я їй ворог?* (І. Карпенко-Карий).

Т. Шмельова [7] вирізняє докір з-поміж інших типів мовленнєвого жанру з негативною мовленнєвою оцінкою. Мовленнєвий жанр – тематично, композиційно й стилістично усталені типи повідомлень – носіїв мовленнєвого акту, об'єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування [3,160]. За комунікативною метою докір належить до оцінних мовленнєвих жанрів, оскільки основним наміром адресанта є висловлення негативного ставлення до когось або персоніфікованого чогось. При цьому адресант орієнтується на певні норми, з якими експліцитно або імпліцитно порівнюється те, що підлягає негативній оцінці. Ці норми можуть бути соціальними, моральними, етичними, естетичними, офіційними, неофіційними, колективними, груповими, індивідуальними, вербалізованими і невербалізованими тощо.

Окрім власне мовленнєвих засобів, забезпечення вираження суб'єктивних смислів питальних речень може супроводжуватися паралінгвістичними засобами: а) поглядом: *“Що робити?”* – немов питав у комишів її блукаючий погляд (М.Коцюбинський); б) жестом *Хто там?..* – кинув у п'ятьму кордонний козак і, не дочекавшись відповіді, бахнув наосліп із рушниці (М.Коцюбинський); *Що тобі?* – прискочила Соломія до Остапа і піддержала його

(М.Коцюбинський); в) мімікою: *“Про що ти говориш?”* – закричала молодиця. Вона піднялася і подивилася на нього здивовано. г) свистом: *“Що ти сказав?”* – свиснула дівчина і повернулася; д) рухами тіла (дотиком): Вона тримала його руку і сльози котилися по обличчю. *Невже це кінець?* (П.Загребельний). *Чого ніс похнюпила?* – питає, уципнувши злегка за щоку (П.Мирний).

Отже, буквальні запитання характеризуються тим, що мовець ставить своїм завданням отримати відповідь, але не припускає в своєму мовленні інших модально-інтенційних відтінків.

Часто початковий мовленнєвий акт, породжений у контексті певних висловлювань, не є буквальним. Якщо, наприклад, мовець каже: *“Чи не могли б ви зробити мені послугу?”*, – то він насправді звертається з непрямим проханням допомогти йому.

В імпліцитних (небуквальних) питальних висловлюваннях “значення мовця” і “значення висловлювання” розрізняються. Розглянемо, наприклад, висловлювання: *Ви знаєте, як дістатися кінотеатру?* Мовець у цьому випадку непрямим просить слухача сказати йому, де знаходиться кінотеатр, тобто первісним мовленнєвим актом слугує зовсім не буквальне питання про те, чи має слухач певну інформацію, а непрямим проханням підказати йому, як дістатися кінотеатру.

Небуквальне питання має більшу ілюктивну силу порівняно з буквальним, бо відповідь на нього, як правило, дається через дію. Даючи через дію відповідь на небуквальне питання, той, до кого воно звернене, одночасно відповідає і на буквальне питання: наприклад, на питання про розташування кінотеатру адресат відповідає таким чином, що вказує на дорогу тому, хто запитує; цим підтверджує, що знає, як туди дістатися – це і є буквальною (прямою) відповіддю суб’єкта мовлення.

Отже, питальні висловлювання є небуквальними мовленнєвими актами за тих ситуацій, коли вони вживаються в мовленнєвих актах не за своїм основним призначенням – задовольняти допитливість мовця. Ситуація таких мовленнєвих актів виступає непитальною.

За комунікативною метою питальні речення розрізняють: *інформаційні* (припущення, повідомлення, підтвердження, сумнів, запит, заперечення інформації, згода з думкою або заперечення її); *оцінні* (похвала, огуда, схвалення, докір); *етикетні* (привітання, вибачення, прощання тощо); *імперативні* (наказ, прохання, заборона, порада, рекомендація, інструкція, розпорядження, обіцянка, зобов’язання та ін.)

В основу класифікації небуквальних запитань належить покласти найбільш загальні комунікативні інтенції, якими є ствердження, спонукання, бажання. Небуквальні питальні речення з констативним смислом є висловлюваннями, в яких на фоні формально-структурної реалізації категорії питальності формується комунікативна інтенція твердження, яка домінує в суб’єкті мовлення. В питальному висловлюванні стверджувальне значення, модальність формується непрямими або прихованими смислами і з урахуванням зовнішніх чи внутрішніх факторів.

У питальних реченнях з констативним змістом можна виділити: а) припущення: *Що ти з нею будеш балакати?... Хіба тобі краще буде бачити свою дочку за репаном мужиком Миколою, ніж за губернським секретарем-регістратором? Краще? Кажі!* (“Мартин Боруля”, І.Карпенко-Карий); б) повідомлення: *Так само продають їх, як усе, як гуси, як худобу: поторгують і вдаряють по руках. Ти ж думав як? А потім з рук у руки віддають їх тому, хто купить. От і все. Не бачив?* (Леся Українка); в) сумнів: *І тобі не страшно увечері ходити додому з роботи?* (П. Загребельний); *Чи стане ж у мене сили, чи стане відваги розірвати його, вийти в світ широкий на боротьбу з тим, що воно замикає?* (М. Коцюбинський); *А хіба ж ти не міряла сіней мотузком, як мазала діл та стінки?* – обізвалася Кайдашиха (І. Нечуй-Левицький); *Голову йому метляло туди й сюди, потилицею він відчував тверді закруглення заклепок у перегородці, все навколо дудніло й гуло, - може. то ніякий не лемент?* (П. Загребельний); г) підтвердження: *Так кажете я дома, мамо?* – Дома, синку, дома (І. Багряний); г) ствердження: *Але хто ж не*

знає, що дрібниці завжди впадають в око (П. Загребельний); *Бо коли й німі розуміють цього попила, то чого ж ще треба?* (П. Загребельний); *Та ще й хіба ж Микола-Чудотворець бодай раз сприяв насильству над людиною, хіба допустив зло й неправду?* (П. Загребельний); *Хіба це не серйозна світоглядна проблема – як живе людина сьогодні і чим?* (П. Загребельний); *А що? Хіба весілля важливіше за те, ради чого приїхали сюди ми?! І хіба ми не женихи?* (П. Загребельний); – *Машина з самими женихами? Хіба це серйозно?* (П. Загребельний); д) упевненість: – *Раз Марія працює на комбінаті, раз вона тут відома людина, то чому б так само не бути їй відомою в міському довідковому бюро?* (П. Загребельний); е) уточнення: *Ви... справді хочете фотографувати?* (П. Загребельний); *Ти вважаєш, що це Зізі допомгла?* (П. Загребельний); *Що ж тут бомбити? – не зрозумів Андрій. – Оце село?* (П. Загребельний); *Мені здається, що то плаче дитина, чи не так?* е) введення нової інформації: *Що ж хочеш? – Свідка. – Свідка? – А так. Чоловіка ще третього, бо ряд між двома чи й значить що?* (П. Загребельний); ж) здогадку: *Та хто й куди поїхав і хто божевільний? – вирішив я допитатися, хоч приблизно вже уявляв, про кого йдеться і хто саме божевільний, бо вже хто-хто, а я, може, перший запитав усю глибину ненормальності Держикрая. – Ну, хто? Держикрай, чи що?* (П. Загребельний); - *Може, вона знала, що на острові Німий, і навмисне пускалася в небезпечну переправу через ріку? Може, вибрала його собі тому, що – через ріку – ніхто не чутиме й не бачитиме?* (П. Загребельний).

Питальні речення з імперативним змістом становлять висловлювання, в яких на фоні формально-структурної реалізації формується комунікативна інтенція спонування. Для виникнення у питальному висловлюванні небуквального питального значення в ньому повинна бути присутньою сема спонування, яка здатна набувати домінуючого значення в конкретному мікро- і макроконтексті. Ця сема спонування з'являється під впливом факторів мовленнєвої і немовленнєвої діяльності та внаслідок переосмислення питального висловлювання з метою вираження ним комунікативного наміру мовця, проте сама комунікативна інтенція імперативності може бути з'ясованою нерідко лише на фоні всієї ситуації спілкування.

До основних спонукальних значень, які виражаються з небуквальною семантикою питання, належать такі імперативні мовленнєві жанри: 1) рекомендація: *А що, як інший вибрати закон, - не з боку вбивства, а із боку зради? Ну, є ж про зраду там які статті? Не всяка ж кара має бути незбожна?* (Л. Костенко); 2) пропозиція: *Знаєте що? Давайте я вам заспіваю?* (П. Загребельний); *Для чого їм бомбити поліські багна? Чи не краща ціль Баку, Кузнєцьк, Москва, Ленінград?* (У. Самчук); *Син твій де? Що з ним зробив отой без'язикий! Чом не звернеш йому голови?* (П. Загребельний); *Льоню, спитав я одного разу Шляхтича, - скажи, що б ти зробив, коли б став богом?* (П. Загребельний); - *А де я вас знайду? – Навіщо? – Ну, хоча б для того, щоб провести до Палацу на ще одну прем'єру?* (П. Загребельний); - *Хай Делей питає, хто ви? – промурмотів він так, наче рот йому був заліплений тістом* (П. Загребельний); 3) інструкція: *Що таке міст? Споруда, завдяки якій люди можуть переходити з одного берега на другий? Така потреба завжди існує?* (П. Загребельний); 4) роз'яснення: *То десь бог покарав мене: нащо було обдурювати усіх, просячи для слабкої ньеньки? Нащо було казати, що я сирітка?* (М. Коцюбинський); *Чи тільки дєрвіші можуть бачити чудо? – Дивно мені, - озвався Абібула. – Який ти мусульманин, коли в чуда не віриш? А хіба ж не було так, що Магомет прилюдно розколов місяць на дві половини? Хіба не розмовляв пророк із ящірками або не промовив до нього з миски вже спечений баранчик?* (М. Коцюбинський); 5) речення - прохання: *Чого тобі, парубче? – Та я прийшов до пана, чи не потребують пан... Чи не приймуть мене на службу?* (М. Коцюбинський); 6) речення - накази: *То йди до матері та попроси у неї перли, діадему, персні, завушниці, обручки й пояс. Чуєш? Чому ж не йдеш?* (Леся Українка); *Чого стоїш? Рятуй своє добро!* (Леся Українка); *Чом це ти, Мотре, хати й досі не замела? – сказала Кайдашиха. – Чи ти хочеш, щоб з нас люди сміялись?* (І. Нечуй-Левицький);

Карне, чи ти чуєш, що твоя жінка витворює? Чом ти їй нічого не скажеш? (І. Нечуй-Левицький); *Кому сказано – назад?* – крикнув Конячий Дядько (П. Загребельний); *Домахо! Куди біжиш? Вернися!* (Улас Самчук); *Що ж ви оце робите? Чом малини досі не рвете?...* (М. Коцюбинський); *І мені не скажеш? – Ні! – А як я тобі звелю?* (М. Коцюбинський); 7) речення - заклики: *Ну, чого? Ну, що? Ну, навіщо? Ну, кинь! Ну, перестань!* (П. Загребельний); *Чи будуть люди боротися проти війни, чи зрозуміють нарешті, що саме слово “війна” повинно стати так само невідомим, як слово “проказа”?* (П. Загребельний); *А хто ж її розкопає, як ми не почнемо?* (І. Нечуй-Левицький); *Та чого ви сидите? Чом ви не підете до неї? Ви думаєте, що вона сама до вас прийде?* (І. Нечуй-Левицький); 8) речення з пом’якшеною вимогою: - *Чи не час нам у дорогу?* – поспитала Соломія (М. Коцюбинський); 9) речення - благання: *Ось, може, Антон Кузьмич буде такий ласкавий, щоб прочитати?..* (П. Загребельний); *Дитино бідна, чого ти йшла від нас у край понурій? Невже нема спочинку в ріднім гаю?* (Леся Українка); 10) закличні питальні речення: *“О Пречиста Богородице, Мати Христа Бога Нашого! Як же я, окаянний, худий і непотрібний раб твій, можу бути сильний на таке діло? Хіба не досить тобі небесних сил, о Владичице, перемогти злочестивого Батия?”* (П. Загребельний); 11) речення - заборона: *Що це ти надумав? – Піду по воду. – Тю-у!..- Грицько аж схопився. – Чи ти не той?! Та ти що?* (І. Багряний); *Стій! Куди йдеш?* (П. Загребельний); - *Чи ти, стара, здуріла на старість, чи що?* – обіззався Кайдаш. – *Сьогодні субота, а вона пісні затягла* (І. Нечуй-Левицький); *А чого це ти, вражий сину, ходиш до наших дівчат, на нашу вулицю, нас не спитавшись?* (І. Нечуй-Левицький); 12) питальні речення зі значенням поради: *А вчора почали вже нагортати вали на кийському боці, - нагадав Маркерій. – Це ж від кого захищатися? Від киян? Від своїх? Діждатися, щоб татарва перескочила через міст до Києва – чи не ганьба вічна для нас буде? – А може, хай Восвода віче скличе?* – сказав дід Йоня (П. Загребельний).

Отже, у виведенні імпліцитного змісту важливу роль відіграють контекст і ситуація спілкування. Імпліцитний зміст (смісл) – це така інформація, яка, не маючи безпосереднього вираження, виводиться з експліцитного змісту (сміслу) мовних одиниць унаслідок їхньої взаємодії зі знаннями отримувача (адресата – читача, слухача) тексту, зокрема з інформацією, яка береться з контексту та ситуації спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Речевой акт / Н. Арутюнова. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
2. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин – М., 1986.
3. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. Бацевич – К., 2004.
4. Богданов В. Речевое общение. Прагматический и семантический аспекты / В. Богданов. – Л., 1990.
5. Падучева О. Высказывание и его соотношение с действительностью / О. Падучева – М., 1985.
6. Федосюк М. Нерешенные вопросы речевых жанров / М. Федосюк // Вопросы языкознания. – 1997. – № 5.
7. Шмелева Т.В. Речевой жанр: опыт общепилологического осмысления / Т.В.Шмелева // Collegium. – 1995. – №1–2.

Жаровская Е. Вопросительных предложениях в структуре речевых жанров: эксплицитное и имплицитное проявление.

В статье рассмотрены вопросы, касающиеся эксплицитной и имплицитной экспликации категории вопросительности в структуре речевых жанров современного украинского языка.

Ключевые слова: вопросительные предложения, речевой жанр, коммуникативная цель, эксплицитная и имплицитная форма.

Zharovs'ka O. Interrogative Sentence in the Structure of a Speech Genre: Explicit and Implicit Expressions.

The matter of an explicit and implicit display of the interrogative sentences in the structure of the colloquial genre of the modern Ukrainian language is cleared up.

Key words: *interrogative sentences, colloquial genre, explicit display, implicit display, communication purpose.*

Ніна Іваницька
(Вінниця)

УДК 808.3.801.5.01

СЕМАНТИЧНА МОДИФІКАЦІЯ ДІЄСЛІВНОГО СКЛАДЕНОГО ПРИСУДКА З АВТОСЕМАНТИЧНИМИ ДІЄСЛОВАМИ

У статті виявлено специфіку автосемантичних дієслів різних лексико-семантичних полів (ЛСП) щодо заповнення ними позиції дієслівного складеного присудка у формально-граматичній структурі простого речення. Доведено, що семантична модифікація аналізованого присудка має безпосередній зв'язок із лексико-семантичними параметрами автосемантичних дієслів.

Ключові слова: *автосемантичне дієслово, лексико-семантичне поле, дієслівний складений присудок, семантична модифікація.*

Автосемантичні дієслова становлять особливий розряд дієслівної лексики, який має специфічні сполучувальні, лексико-семантичні та функціональні параметри, встановлення яких ґрунтується на вивченні семантики слова та теорії функціонального аналізу мовних одиниць загалом. Теоретичні засади семантичної структуралізації дієслова та лексико-семантичної класифікації дієслівної лексики викладено в працях Ю.Д. Апресяна, О.С. Ахманової, Ф.С. Бацевича, Л.М. Васильєва, Р.М. Гайсиної, О.М. Соколова, Ж.П. Соколовської, Н.Ю. Шведової та ін. Вагомим внеском у розв'язання цієї проблеми стали спеціальні розвідки, присвячені семантиці українського дієслова (Н.Ф. Баландіна, В.В. Дятчук, Н.Б. Іваницька, М.П. Кочерган, Л.А. Лисиченко, І.І. Овчиннікова, В.М. Русанівський, Т.П. Усатенко). Теоретико-методологічні засади функціонального підходу до вивчення мови взагалі й окремих елементів її структури в україністиці закладено в працях І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, А.П. Загнітка, Н.В. Гуйванюк та ін.

Автосемантичні дієслова української мови, які за сукупністю визначальних семантико-дистрибутивних ознак утворюють окремий лексико-граматичний клас лексичних одиниць[3], виявляють функціональну активність у межах дієслівного складеного присудка. Попри поглиблене вивчення семантико-граматичної природи українського дієслова, яке враховує його автосемантичні / синсемантичні потенції [3; 13], функціональні параметри автосемантичних дієслів, зокрема у формально-граматичному аспекті, остаточно не встановлені, що **актуалізує** пропонувану розвідку. **Мета** дослідження – виявити специфіку автосемантичних дієслів різних лексико-семантичних полів (ЛСП) щодо заповнення ними позиції дієслівного складеного присудка у формально-синтаксичній структурі простого речення. **Об'єкт** дослідження – автосемантичні одиниці української дієслівної системи, **предмет** аналізу – функціональні особливості таких одиниць у позиції дієслівного складеного присудка.

Синтаксична категорія дієслівного складеного присудка слугує для узагальнення граматичних структур "особове дієслово (предикативний прикметник) + інфінітив", що становлять семантико-граматичну єдність, здатну лише в сукупності її складників виражати предикативність речення. Саме такі складені форми дієслівного присудка (як і форми складеного підмета та іменного складеного присудка) є відображенням аналітизму вираження грамем синтаксичних категорій [5]. Аналітизм форм вираження значень синтаксичних категорій передбачає наявність у сполученні двох чи більше лексем, частина яких позбавлена можливості передавати предметне значення і бере участь тільки в граматичному оформленні синтаксичних компонентів, "а друга частина, компенсуючи недостатність семантики першої, виражає предметність значення всього словосполучення і